

मिरंजन गीता

१४९८७

१८

१९ २४

R.N. 177

मिरंजन गीता

मिरंजन

१४९८७

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૫૮૮૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ નિરંજન ગીતા

વિષય ૨૦૦૪

III

1928

निरंजन गीता

श्रीस्वामी निरञ्जनदेव सरस्वती

“शुभराती” प्रिन्टींग प्रेस.

નિરંજન ગીતા

અથવા

ગુરુ શિષ્ય સંવાદ

૩૫૯

કર્મ, ભક્તિ, જ્ઞાનની સત્ય સમજણ,
જીવ, જગત, ઈશ્વરનું વિવરણ,
દૃશ્ય સર્વ બ્રાંતિમયનું સ્પષ્ટીકરણ;
અને સ્વયં પ્રકાશ પરિપૂર્ણ એક
સત્તાનું પ્રતિપાદન.

લેખક

ચુનીલાલ ત્રિભુવનદાસ ભાયાણી

કીર્તિ ૩૫૯ એક.

ગુજરાત
ગુજરાતી

વિદ્યાપીઠ

ગ્રંથાલય

મદાવાદ

૧૪૧૮૭

મકાશક

કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

ચુનીલાલ ત્રિભુવનદાસ ભાયાણી

ડૉ. નવી હનુમાન ગલ્લી, ભગવાનજી હેમરાજનો
માળો, ત્રીજે દાદરે-મુંબઈ.

(અંથકર્તાએ સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

સંવત ૧૯૮૪ માધમાસ.

મુદ્રક: નટવરલાલ ધ્વજારામ દેસાઈ

ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ

સાસુન બિલ્ડિંગ, એલ્ફીન્સ્ટન સર્કલ, કોટ, મુંબઈ ૧.

એક ખુલાસો

પુસ્તકના કદના પ્રમાણમાં તેની કિંમત જે એક રૂપીઓ રાખવામાં આવેલ છે તે કદાચ ભારે પડતી લાગવા સંભવ છે; પરંતુ વસ્તુ-સ્થિતિ સમજનારને અને તુલના કરનારને ઘણું ભાગે તેમ થશે નહિ. પરંતુ આ લઘુ પુસ્તકનું અનુવાદન કરી પ્રસિદ્ધ કરવા આગ્રહ થયેલ છે, તો તેના ખર્ચને માટે અગર બીજા ધાર્મિક કાર્યમાં બાકી રહેલ રકમનો વ્યય કરવાનો શુભ આશય આ કિંમત રાખવામાં સમાયેલ છે. વિસ્તૃત અનુવાદન માટે ઘણા સંજ્ઞનો તરફથી ખાસ આગ્રહ કરવામાં આવેલ છે. ઈશ્વરી સહાય હશે તો તે પુરૂષાર્થ થશે અને ફલિત પણ બનશે.

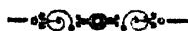
આ પુસ્તક ચાર આના અને ટપાલ ખર્ચ મોકલનારને પણ મોકલી આપવામાં આવશે.

જાહેર સંસ્થાઓને, પત્ર મળ્યેથી, વિના મૂલ્યે
ટપાલ ખરચ પણ લીધા (સિવાય મોકલી આપ-
વામાં આવશે. તદ્ ઉપરાંત કોઈ પણ સજ્જન
ફક્ત ટપાલ ખરચ મોકલશે તો તેમની ઈચ્છા
અનુસાર તેમને પણ વિના મૂલ્યે મોકલી
આપવામાં આવશે.

ટુંકમાં આ પુસ્તકની કિંમત માટે કોઈ
જાતનો આગ્રહ રાખવામાં આવેલ નથી, પણ
ધનિકો મૂલ્ય વિના પ્રાપ્ત થતી વસ્તુનો સત્ય
ઉપયોગ કરતા નથી માટે તેમની પાસેથી તો
એક રૂપીઓ કિંમત લઈ કોઈ શુભ કાર્યમાં
વ્યય કરવા ઈચ્છા રાખેલ છે.

પ્રકાશક.

પ્રસ્તાવના

પ્રસ્તાવનાનો મૂળ ઉદ્દેશ પુસ્તકમાં વર્ણન કરાએલ વસ્તુસ્થિતિની ટુંકમાં સમજ આપવાનો હોય છે. નિરંજન ગીતા નામ ઘણેક અંશે તો વસ્તુસ્થિતિનું સ્પષ્ટીકરણ કરી શકે છે; વળી નિરંજન ગીતામાં ગવાએલ દરેક લીટી, સ્વયંપ્રકાશ પરિપૂર્ણ સત્તાનો યોગ કરાવવામાં સાધનભૂત થાય એવી ભાવનાથી આ પ્રયાસ થયેલ છે.

સ્વયંપ્રકાશ માટે પૃથક્ પ્રસ્તાવના કેમ હોઈ શકે, એ સ્વાભાવિક પ્રશ્ન ઉઠેલ, પરંતુ નિરંજન ગીતા ગવાઈ એમ પ્રસ્તાવના પણ લખાયેલ છે.

કેવળ યુક્તિ પ્રધાન ઉદ્દગારો જ નિરંજન ગીતાદ્વારા વ્યક્ત કર્યા છે. આ ઉદ્દગારોમાં

જેટલો સ્વાભાવિક સત્વ અંશ હશે તે પ્રમાણે તે સત્ય સાથે યોગ કરાવવામાં સાધનભૂત થશે. વાંચીને મનન કરનાર પોતે જ તેની તુલના કરી શકે છે. વળી નીચેનાં દૃષ્ટાંતથી સ્પષ્ટીકરણ કરવા પ્રયાસ કરવામાં આવેલ છે.

સ્વયંપ્રકાશ પરિપૂર્ણ સત્તાને સાર્વભૌમ સત્તા સાથે સરખાવવામાં આવી છે. સાર્વભૌમ સત્તા ક્યાં સુધી કહેવાય કે જ્યાં સુધી તેનાથી બલિષ્ઠ સત્તાનો પ્રાદુર્ભાવ ન થાય. આ સ્વયંપ્રકાશ પરિપૂર્ણ સત્તાથી બલિષ્ઠ સત્તાનો પ્રાદુર્ભાવ થયો નથી, થતો નથી અને થશે નહિ કારણ જે સર્વ દેશી એટલે પૂર્ણ છે ત્યાં સર્વ કાળમાં પણ તેની પરિપૂર્ણતા છે. તેથી તે સત્તાનો અખંડ પ્રવાહ અરુબલિત છે.

દૃષ્ટાંત સ્પષ્ટીકરણ નીચે મુજબ છે.

સાર્વભૌમ સત્તા સીધો સમાગમ મુખ્ય પ્રધાન સાથે રાખે છે, કારણ કે તેની નિયંત્રણ શક્તિ ઉત્કૃષ્ટ છે; તેવી જ રીતે અખંડ સત્તાની પ્રથમ ઉપાધિ ઈશ્વર છે. આ ઈશ્વરી સત્તા માયિક સત્તાને દબાવવાને શક્તિમાન છે.

મુખ્ય પ્રધાન ઉત્તરોત્તર અધિકારી સાથે મેળ રાખે છે, પણ સિપાઈ પર્યંત સર્વે સાર્વભૌમ સત્તાથી જ સત્તાવાન છે. કાનુન મુજબ વર્તનારને આ સત્તાઓ કાંઈ કરી શકે નહિ; એ પ્રમાણે પરમાર્થમાં પણ મન, વાણી ને કર્મમાં સત્ય પરાયણ અને અહિ-સકને માયિક પ્રબળતા કાંઈ કરી શકે નહિ. ટુંકમાં માયાથી તે સ્વતંત્ર વિહરે છે.

કાનુનના ભંગ કરનાર મહાન પુરુષને એક સિપાઈ પણ પોતાની સત્તાનો પ્રભાવ બતાવી

શકે છે, એમ ઈશ્વરી કાનુન ભંગ કરનારને માયા પોતાની સત્તામાં લેવાને શક્તિમાન બની શકે છે.

ઈશ્વરે સત્વ સાથે મેળ રાખ્યો છે. (સત્વ ગુણીને) દૃઢતાથી સત્વ સાથે મેળ રાખનારાને રજ તમ વિવશ કરી શકતા નથી. તેમ માયિક સત્તા પણ તેના ઉપર સત્તા ચલાવી શકશે નહિ. પ્રબલ પુરુષાર્થી અને સત્વની જ્યાં વૃદ્ધિ છે તે સદા સ્વતંત્ર વિહરી શકે છે, અને આખરે અખંડ યોગ સાધી શકે છે.

માયિક સત્તામાં ક્સી જનારને માટે આ યોગ અસંભવિત બની જાય છે. વ્યવહારમાં પણ તેમજ છે. મુખ્ય પ્રધાનને પણ તેનામાં ઉણપ જણાતાં ઘેર ખેસવા વખત આવે છે.

સાત્વિક બની અખંડ યોગસાધના સર્વ કોઈ, દૃઢ અને શ્રદ્ધાળુ સંયમી માટે

સુલભ છે. વ્યવહારમાં પણ પ્રબળ પુરુષાર્થી
સિપાઈ પણ સાર્વભૌમ બની શકેલ છે.

જેટલા પ્રમાણમાં સત્વ વૃદ્ધિ તેટલા
પ્રમાણમાં ઈશ્વર સાન્નિધ્ય નજીક બનશે.
સત્વપરાયણ અહિંસકને આ યોગ સુલભ
છે. આપણાથી ન બને તો આપણો જ દોષ છે;
અને તે આપણા જ પુરુષાર્થની ખામી છે. એ
રીતે અખંડ પરિપૂર્ણ સત્તાનો યોગ
તે યોગની અનન્ય નિષ્ઠા રાખનારને
સુલભ છે.

આટલો પ્રસ્તાવ સહજ થયેલ છે, વધુ
સ્પષ્ટીકરણ નિરંજન ગીતા પોતે જ કરશે.
લેખક તરીકે પ્રથમ પ્રયાસ હોવાથી ત્રુટીઓ
માટે ક્ષમા ચાચું છું.

લિ૦

ચુનીલાલ ત્રિભુવનદાસ ભાયાણી

શ્રી ૧૦૮ પરમ પૂજ્ય સ્વામીજી નિરં-
જન દેવ સરસ્વતીને અર્પાયેલ;

પુષ્પાંજલિ:

પચીશ વર્ષ પૂર્વે રાપેલી,
અમી નીર્ અરીથી વળી સીચેલી;
ઉરવદ્લી પણ નવ ખીલેલી,
ઉત્તેજને કરી વીકસેલી;
નવ પદ્મવ તરવરવા લાગ્યાં,
કુસુમો નીરખી દૃગ લલચાયાં;
વિકસેલાં કરથી ચુંટાયાં,
ત્રીશ દિનમાં તે ગુંથાયાં;
આ હારમાળમાં ગુંથાએલાં,
નિરંજન વિભુને અરપાયાં;
(એમ) ત્રિભુવન બાળ તણા ઉર ગીતડાં,
નિરંજન ગીતાથી ગવાયાં:

૧૫-૨-૧૯૨૮

૧૪૧૮૦

हरिः ॐ तत्सत् परमात्मने नमः

वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम् ।
देवकीपरमानंदं कृष्णं वंदे जगद्गुरुम् ॥

શ્રી ગુરુ શિષ્ય સંવાદ

પ્રથમ પ્રકરણ

માનુષધર્મ

લૈરવી?

શિષ્ય:-માનુષ ધર્મ મને સમજાવો;

ગુરુજી માનુષ-

શાસ્ત્ર કથન ને આત્મ અનુભવ,

મમ જડ બુદ્ધિ ગમ્ય બનાવો.

ગુરુજી માનુષ-

૧ જીઘ્સા કાંક્ષામાં પણ ગાઈ શકાય છે.

પ્રશ્ન:—“કયા કર્મોથી બંધન મુક્તિ,
શા સાધનમાં જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ,
કેને કથવી અનન્ય ભક્તિ,
દયા કરો હે દૈવિ શક્તિ,
(હું) ભુલેલાને માર્ગ

બતાવો.” ગુરુજી માનુષ—

ગુરુજી:—સંસ્કારીને શોભે જવું,
બાપુ તુજ પ્રશ્ને છે તેવું,
સાવધાનથી સાંભળી લેવું,
સુસમજણથી પછી આચરવું;
સંયમીને શ્રદ્ધાફળ ચિત્તે,
દઢતાથી ભરી ઘો સદ્ભાવો.
(કર્મ)

કર્મ તો રહેતાં કાયા સુધી,
પણ રાગે થતી બંધન પ્રાપ્તિ,

ભાન અકર્મ^૧ તાણું યાવાથી,
સહજ પમાતી ઇચ્છિત ભુક્તિ;
રાગદ્વેષ રહિત વ્યવહારો,
મનના ને વળી ઈન્દ્રિય ગણના, તત્પર
થઈને, સુલભ બનાવો.

સમભાવે, ને સમાન પ્રેમે,
સ્વઉપમાએ, ને શુભ નેમે,
સંસારે વ્યવહાર ચલાવી,
ધર્મ નગદ, જગને શીખડાવો. દૃઢતાથી—

(ભક્તિ)

ચેષ્ટા માત્ર બને ઇશ કાજે,
હૃદયે એક જ વિભુ વિરાજે,
રામ રટણની ધૂન અવાજે,
જે થકી ભક્તનું વિશ્વ તો ગાજે,

બાપુ ભક્તોના એ ભાવો, વિણ
અનુભવએ રસ ક્યમ પાવો. દૃઢતાથી—

(જ્ઞાન)

સદ્ વિચાર સાધુ સંગતથી,
સત્ શાસ્ત્રોના શ્રવણ મનનથી,
સર્વ પરિગ્રહ ભોગ ત્યાગથી,
શ્વાસોશ્વાસ વહેજે અરાગથી,

એ સાધન આરૂઢ વૃત્તિને,
જીવન મુક્ત કહી ઓળખાવો. દૃઢતાથી—

દૃશ્ય અસત્ નિશ્ચય થઈ જાએ,
વિચાર પૂર્વક ત્યાગ કરાએ,
અભ્યાસારૂઢ ચિત્ત બનીને,
મન રપન્દન સહેજે શમી જાએ,

મૂર્તિમંત એવા જ્ઞાનીને,
નિરંજન નામેથી વધાવો. દૃઢતાથી—

(સત્ય સાર)

કર્મ કરે ખની જે નિષ્કામી,
અનન્ય ભાવી, ભક્ત જ નામી;
જ્ઞાને જેણે માયા વિરામી,
બ્રહ્માનંદે વૃત્તિ જે જામી;
ધન્ય ધન્ય એ સત્ પુરુષોને,
જેણે સત્ પથ સુગમ ખનાવ્યો. દૃઢતાથી—

પ્રકરણ બીજું

નિશ્ચલ પદ માટે ક્રિયા સાધન

શિષ્ય:-ભગવન આપ દયાના નિધિ,
કરી ઉપકૃત, સુશિક્ષા દીધી.
કર્મ ઉપાસન જ્ઞાન યથા વિધિ,
અનુભવી સરણ વાણીથી બોધિ.

ધન્ય ગણું મમ જીવીત
પણ આ, પ્રાપ્ત થયો સુયોગ જે આવો.
ગુરૂં માનુષ-

શાસ્ત્ર નિચોડને અનુભવ ઉક્તિ,
શ્રવણ કરી અંતર્ વિકસ્યું મમ,
ભૂલવણીમાં ગુંચવાયો છું,
કયે દરવાજે ને નીકળવું ક્યમ,

કૃપા કરૌ હે સિન્ધુ દયાના,
મમ અધિકારની કાટિ બતાવો.

દૃઢતાથી—

પ્રશ્ન:—“નિષ્કામી વૃત્તિને ક્રિયા,
ને ક્રિયાના ચલિત ભાવો,
ચલિત સાધન નિશ્ચળ માટે,
છે મમ મતિનો એજ ભૂલાવો.”

વધુ વિવરણની છે સ્પૃહા તો,
ખાંદ્ય ગ્રહીને, રાહે લાવો. ગુરૂજી માનુષ—

ગુરૂજી:—બાપુ શુભ નિષ્ઠા આ તારી,
સૂચવતી જ્ઞાને અધિકારી.
સમાધાન તારું કરવાને,
સહાય કરશે શ્રીભોરારી.

સાવધાન ને સ્વસ્થ બની,
ચિત્તવૃત્ત નિશ્ચળ લક્ષિ બનાવો. દૃઢતાથી—

ચંચળ ધર્મી મન વૃત્તિ, કર
નિષ્કામી, નિશ્ચળ અભ્યાસી,
ઉત્થાને, નિરોધ કરી બન
આત્મિકભાવી, ને ઉદ્ધારી.

નિયમન એ ક્રિયા સાધન,
તવ લક્ષિત ધ્યેયને, ફલિત બનાવો.

દૃઢતાથી—

અનંત ઉઠતી મન ઉર્મીઓ,
વિવેકથી લક્ષિતે શમાવો,
અવિરત યત્ને, લય કરી સર્વે,
અહોનિશ અભ્યાસ ચલાવો,

સર્વ પથ દર્શી, સર્વ ક્રિયાથી,
વૃત્તિ-જ્ઞાન-અભેદ બનીને, એક
અખંડ પ્રવાહ વહાવો. દૃઢતાથી—

સત્ કર્મોની પ્રાપ્ય અવસ્થા,
 ભક્તિ ઉપાસના નામ ધરાવે;
 વૃત્તિ ઉપાધિ, વિરામ અવસ્થા,
 વૃત્તિ-જ્ઞાન-અભેદ શીખાવે;
 કર્મ ઉપાસન સાધન ક્રિયા,
 જ્ઞાન અખંડ પ્રવાહે મિલાવે;
 એ અનુસંધિ, એ જ સમાધિ,
 એને સાક્ષાત્કાર કહાવો. દૃઢતાથી—

પ્રકરણ ત્રીજું લીલા વર્ણન

શિષ્ય:—ભગવન આપની આ અમી દૃષ્ટિ,
પ્રલય કરી દેતી મમ સૃષ્ટિ;
નિર્મૂળ કરતી આસુરી ભાવો,
સંતત ઝરતી સમ પ્રેમવૃષ્ટિ;

પારસ સમ આ સંત
સમાગમ, એ અનુભવથી સિદ્ધ બન્યુંને,
અંતર્ ઉઠતો અવાજ એવો, “માનવ
જન્મનો આ શુભ લાવો.” ગુરુજી માનુષ—

સ્થૂલ બુદ્ધે પ્રભુ સ્થૂલ ચરણમાં,
અંતર્ પ્રેરે—“સ્વીકાર શરણ આ,
ટળી જશે તુજ જન્મ મરણ, હા,
બંધ થશે તુજ યોનિ બ્રમણ આ;

બન કટિ બદ્ધ અને પુરુષાર્થી,
સમજી લે સહુ લીલા ભાવો.”
ગુરુજી માનુષ—

અંતર્ પ્રેરિત ધ્યષ્ટા મહારી,
પૂર્ણ કરો, શાશ્વત સુખકારી,
શરણાગતનું શરણ સ્વીકારી,
સંશય મમ સહુ ઘોને વિદારી.

પ્રશ્ન:— “જગ ઉત્પત્તિ ને આ
સ્થિતિ, વળી કલ્પિત લય રૂપી લીલા;
કર્તા, કારણ, કરણ સહિત સહુ, વિસ્તારી
મુજને સમજાવો.” ગુરુજી માનુષ—

(વળી) “વિવિધ ક્રિયા ને વિવિધ શક્તિ,
વિવિધ દેવની વિવિધ વિભૂતિ,
વિવિધ ભક્તના, વિવિધ ભાવો,
વિવિધ પંથનો વિવિધ ફેલાવો;

એમ વિશ્વે પ્રચલિતવિવિધ
રંગને, સ્ફોટ કરી પ્રભુ ઉઠાવો."

ગુરુજી માનુષ—

ગુરુજી:—પ્રશ્ન ગહન પણ છે અધિકારી,
સમજી લે ભૂલવણી સારી,
જીવ જગત છે, માયિક લીલા,
ધૃત્વરી સત્તાને આધારી;

અખંડમાં સ્ફુરિત હું^૧ અંશે,
એક અનેક કરી બતલાવ્યો.

દૃઢતાથી—

ઉત્તર
એક રીતે

અહં સ્ફુરણથી છે ઉત્પત્તિ,
અહં સ્ફુરણ સુધી જગસ્થિતિ,

અહં લય થાતાં સહુ લય થાશે,
શાંત, પ્રલય એમ નામ અપાશે.

સ્કુરણ કર્તા, સ્કુરણ કારણ,
સ્કુરણ કરણ એમ નિશ્ચય કરીને, અહં
તણો જો ત્યાગ કરીશ તો, સમજાશે સહુ
આ ભૂલાવો. દૃઢતાથી—

ગુરુજી:—

(બાજ રીતે) હું^૧ કૃતિમાં બંધાતી મમતા,
પ્રથમ ઉકેલ મમતા શીખવતી વિશમતા,
(જીવ) અહંતા મમતાની ઉપાધિ,
શિવ ભાવે આરોપતી જીવતા,
અહંકાર ને મમત્વથી, એમ,
સ્વસ્વરૂપની વિસ્મૃતિ થઈને, હું જીવ અને

અદ્યક્ષ, એ બ્રાંતિ આરૂઢ થઈ, શિવ
ભાવ ભૂતાવ્યો. દૃઢતાથી—

શિવ મટી એમ જીવ બનાયું,
બ્રાંતિ થકી સ્વસ્વરૂપ ભૂતાયું,
તનુયાત્રાર્થે ઇશ સૃષ્ટિના,
સાધનથી જીવ જગત રચાયું,
ઈશ્વર સૃષ્ટિ સમજ અનાદિ,
બ્રહ્મ સ્પુરણ છે તેનું આદિ,

ઈશ્વર અહંકાર મન બુદ્ધિ સાથે,
સૃષ્ટિ પંચ ભૂતે ઇશ સૃષ્ટિ સમાતિ,

એ રીતે અહંતા મમતાના
બંધનથી જકડાએલ જીવે, મનવાંચિછતની
દૃષ્ટિ કાળે, જગત પ્રવાહ અનંત વહ્યાવ્યો.
જગક્રમ વિવિધ નહિ પણ ત્રિવિધ શક્તિ,
વિવિધ બદલ એક સત્ત્વ વિભૂતિ,

વિવિધ બદલ ગણ ત્રિવિધ ભાવો,
તમ રજ સત્યે જગત ફેલાવો;
તમ પ્રધાનના આસુરી ભાવો,
રજ પ્રધાને સુખ દુઃખ મિલાવો;
સત્ત્વ પ્રધાને મળતી શાંતિ,
છે તમ રજ સત્યે જગ ઉત્ક્રાંતિ;

એ રીતે ત્રિગુણાતીત
અંશે, ગુણ ત્રય જગ ક્ષેત્ર રેલી, અલિપ્તને
સ્વતંત્ર રહી, આણુ આણુ ગુણ વ્યાવૃત્ત
બનાવ્યો.

જીવોની ત્રિગુણાત્મક નિષ્ઠા,
જેવી નિષ્ઠા, તેવી ચેષ્ટા;
મન સ્ફુરણની તૃપ્તિ કાળે,
જેતા નથી વિશુદ્ધ કે વિષ્ણુ;

એ રીતે વ્યાવૃત્ત અજ્ઞાને,
કર્મનિરત જે પ્રાણી બનતો, વિમૂઢ બનીને,
યોનિ ભ્રમણે, ભવાટવીમાં તે અટવાયો.

કર્તા અવિચળ કમ ધડનારો કર્તા,
કર્તા તેજ ખરો બિભર્તા,
અહંતા મમતાથી ઘેરાએલ,
દેહી ભલે માને હું કર્તા.

કારણ મૂળ કારણ અજ્ઞાન જે માયા,
જે મહિં અનેકાનેક ફસાયા;
સૂક્ષ્મ કારણ મનોવાસના,
સ્થૂળે પંચભૂતોની ગણના.

કર્ણ કરણ સમજ ઈંદ્રિયના ગણને,
આધીન જે છે મન સ્કુરણને,

પુર વેગે પહોંચે બુદ્ધિને,
બહિર પ્રકાશે જે ચિંતવનને;

(એમ) કર્તા, કારણ, કરણ, ત્રિપુટી,
ઈશ્વર, માયા, ઈન્દ્રિય સમજ; અનાદિ
આ અદ્ભુત લીલાને જ્ઞાન પ્રકાશે શાંત
બનાવો. દૃઢતાથી—

પ્રકરણ ચોથું

દૃશ્ય જ્ઞાતિ સ્પષ્ટીકરણ

શિષ્ય:—જ્ઞાન પ્રકાશ ગુરૂજી હમારા,
જન્માંતર તમને' હણનારા,
અનુગૃહિ, 'નિર્મળ વાણીથી,
ગુહ્ય શાસ્ત્રને શીખવનારા;

પ્રશ્ન:— “જ્ઞાન પ્રકાશથી દૃશ્ય અ-
નાદિ, અદૃશ્ય બની શેમાં શમી જતું, એ
સંશય નીવારણ કરવા, કૃપાવંત વધુ શ્રમ
હઠાવો.” ગુરૂજી માનુષ—

ગુરૂજી:—મુમુક્ષુના સંશય દૂર કરવા,
શ્રમની છે નહિ અમને પરવા,
એ તો નિત્યનો ક્રમ છે અમારો,
સ્વસ્વરૂપને ભેટવનારો,

૧ (અંધકાર, અજ્ઞાનને). ૨ દયાથી ભરપૂર.

બ્રાંત અને સુષુપ્તિ અવસ્થા,
યથા વિધિ સમજીશ તું જ્યારે, દૃશ્ય પ્રપંચ
સહુ શમી જઘને, સ્વસ્વરૂપે થઈ જશે
મિલાવો. દૃઢતાથી—

બ્રાંતિ સ્પષ્ટીકરણ

બ્રાંતિ કલ્પિત, અસત્ અવસ્થા,
સત્તાવાન ખરી, પણ મિથ્યા;
રજ્જુમાં જેમ સર્પ પ્રતીતિ,
અસત્ પુરી, પણ આપતી ભીતિ;
વળી જ્યાં સરપે માળા બ્રાંતિ,
દૃઢ્યે તેને પૂરણ શાંતિ,
માળા ગૃહવા હાથ પ્રસારે,
સર્પ જ્ઞાન થઈ ભય સંચારે;

(એમ) વિવિધ બ્રાંતિએ,
વિવિધ ચેષ્ટા બ્રાંત ચિત્ત અનુરૂપ કરાવી,

સંપુરણ વ્યવહાર બધો, સ્વાભાવિક ને
સત્ તુલ્ય કરાવ્યો.

(સાર)

દૃશ્ય પ્રપંચ બધો બ્રાંતિમય,
સ્વરૂપ જ્ઞાનથી થઈ જતો લય;
સત્ સમજે તે તો છે નિર્ભય,
વિચારપૂર્વક બનજે સત્ મય;

બ્રાંતિ એ અજ્ઞાન અવસ્થા,
અજ્ઞાને વ્યવહાર બન્યો જ, મિથ્યાને
જુઠો સમજીને, તે સત્તાથી બાહેર આવો.

{ જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ વર્ણન }
{ અને દૃશ્ય અસત્ નિરૂપણ. }

જાગ્રત જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ બાઈ,
ત્રણ અવસ્થા પરિચિત આંહિ;

જગતમાં સ્થૂલ ઈન્દ્રિય દ્વારા,
સ્થૂલ જગ ભોગ, રહ્યા ભોગવાઈ.

સ્વપ્ન સ્વપ્ન સમજને સૂક્ષ્મ સૃષ્ટિ,
એકે શમતિ જેની સમષ્ટિ;
ખીછાના પર સુતેલાની,
અનુભવતિ એક સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ.

સૂક્ષ્મ દેહો સૂક્ષ્મ ઈન્દ્રિય દ્વારા,
ભોગવે સૂક્ષ્મ ભોગો;
એમ એક અનેકરૂપે ક્યમ ખનતો,
અનુભવગમ એ સ્વપ્ને યોગો.

સ્વપ્ને હું^૧ ને તેનાં સ્ફુરણો,
અંતર્ ને તેનાં આવરણો;
સૂક્ષ્મ ભૂત ને તેના ગુણો,
હારી ખતાવે જગત્ નમૂનો.

સ્વપ્ને સૂર્ય ચંદ્રની જ્યોતિ,
જગ ક્ષણભંગુરતાને પ્રયોધતિ;
વળી અનેક સ્વપ્ને અનેક સૃષ્ટિ,
જાગ્રત થાતાં સહુ લય થાતી.

જેમ સ્વપ્ન સૃષ્ટિની સર્વે ચેષ્ટા,
જાગ્રત થાતાં સમાઈ જાતી;
એમ જ્ઞાન પ્રકાશ અનુભવથી,
આ માયિક લીલા શાંત કરાતી.

સુષુપ્તિ

સ્વપ્ન તણો વ્યવહાર બધો,
જેમ જાગ્રતમાં ક્યાંયે ઉડી જાતો;
તેમ સુષુપ્તિ મહિં નવ જરીએ,
સ્ફુરણને અવકાશ અપાતો.

સુષુપ્તિ ગાઢ તમોગુણ સ્થિતિ,
જરી વિક્ષેપે તેને ભીતિ;

મનની પાણ ત્યાં તો નવ સ્ફુરતિ,
સ્મૃતિ માત્ર તેની સમજીતિ.

મન આરામે, પ્રપંચ વિરામે,
એ અનુભવ સુષુપ્તિથી પામે;
પણ તમ પ્રધાન અજ્ઞાન ભર્યું ત્યાં,
અખંડ યોગ કઈ રીતે જામે;

સત્વ પ્રધાન બને પ્રકૃતિ જે,
આવરણો વિક્ષેપ ગઈ દૂર;
સાત્વિકને શુદ્ધ અંતર પડતું,
જ્ઞાન પ્રકાશ તાણું પૂરણ પુર;

એમ જાગ્રતે જ્ઞાન અખંડ
।શ રહે સ્થિર તે પુરૂષાર્થ ચલાવો.

(સત્ય સાર)

મ) જગવ્યવહાર બધોએ છે ભ્રમ,
બ્રાંત ચિત્ત તણો એ તો ક્રમ;

હું રચતો મમ સ્વમ સૃષ્ટિ જ્યમ,
 આ જગ લીલા અન્ય સ્વમ ત્યમ;
 હું જાગ્યાથી મમ સ્વપ્નું લય,
 તેમ મૂળ પુરુષમાં સમજ પ્રલય.

(એ રીતે) તવ જ્ઞાન
 પ્રકાશથી દૃશ્ય અનાદિ, અદૃશ્ય બનીને
 લય થઈ જાયો.

પ્રકરણ પાંચમું
જગત વિવિધતા સ્પષ્ટીકરણ
અને એક સત્તા નિરૂપણ.

શિષ્ય:—સ્વયં જ્યોત શિવરૂપ હે સ્વામી,
બ્રાંતિ બધી મમ દીધી વિરામી;
દૃશ્ય પ્રપંચ બધો પરિણામી,
વૃત્તિ પ્રકાશે રહે જો જામી.

તો આપ કૃપા અને આત્મ
કૃપાથી, બુદ્ધિ સખળ નિશ્ચળ થઈ જાવો;
પણ મમ મતિમાં હજુ પ્રશ્ન અધુરો,
વિસ્તારી તેને સમજાવો: ગુરુજી માનુષ—

પ્રશ્ન:—“વિવિધ ક્રિયા ને વિવિધ શક્તિ,
વિવિધ દેવની વિવિધ વિભૂતિ;

વિવિધ ભક્તના વિવિધ ભાવો,
વિવિધ પંથનો વિવિધ ફેલાવો.”

આ બધું તમ, રજ, સત્વે ત્રિવિધ પણ
વિવિધ ભાવ પ્રભુ કમથી શીખાવો.

ગુરુજી માનુષ—

ગુરુજી:—અખંડ એક પરિપુરણ સત્તા,
જેનાથી સધળી આ સ્ફુરતા;
તે આધારને તેજ છે ધરતા,
વળી તેજ શક્તિ સમજે સંહરતા;
એમ કરતા ધરતા ને સંહરતા,
એક જ સત્તાની છે મહત્તા.

તો સર્વ ક્રિયા આધાર સમજ તે,
પરિપુરણ એક અખંડ સત્તા.

એ પુરણ સત્તાધીશે, ત્રણ
ગુણ મહિનિજ શક્તિ ભરીને, ગોઠવણી

એવી કરી કે સત્વ થકી રાખ્યો
મલાવો.

ત્રણ ગુણ થકી ત્રણ શક્તિ ઠરી,
પણ યોગ ક્રિયા એક સત્વે વરિ;
રજ ને તમમાં આ પ્રપંચ પુરી,
સર્વે ક્રિયા ત્યાં દીધી ભરી;
વળી સત્વ યોગ રજ તમથી કરી,
ત્રણ શક્તિ મીલાવટ એકે ધરી;
ગુણ મિશ્રણ એવું વિચિત્ર અહિં,
કે પાર ન પામે બુદ્ધિ જરી;

મિશ્ર ગુણી ક્રિયા સંચારે
। ગુણી વ્યવહાર બન્યો ને મિશ્ર શક્તિ
। વ અનુરૂપ, ચિત્ર વિચિત્ર સંસાર
। બોલો.

પણ સત્વ પ્રમાણુ વિશેષ વસ્યું જ્યાં,
જ્ઞાન પ્રભાવ વિરાજ વધુ ત્યાં;
સત્વે સત્ સુખ જે ઠા સમજ્યા,
ગણુજે સત્ પથ તેને સુજ્યા.

ધર્શ્વરી આ સંકેત ઉલંધી,
રજ તમ સત્તાથી વિવશ બની, સુખ સાધન
તેને સમજ્યાથી, લેતા રહે આંહિ ચકાવો.

ગુણ મિશ્રણુ એમ રૂચિ રૂપ બનતા,
રૂચિ અનુરૂપ સાધન ઉદ્ભવતા;
સાધન અનુરૂપ ક્રિયા કરતા,
ક્રિયા અનુરૂપ શક્તિ મેળવતા;
સત્વ પ્રમાણુથી સુખ અનુભવ,
રજથી થાતો રાગનો ઉદ્ભવ;
રાગ જગાવે તૃષ્ણાનો દવ,
તૃષ્ણા વૃદ્ધિથી જગ ખીલવ;

તૃષ્ણા વેગ વહે છે જવો,
 જગ જકડાવ બને ધટ્ તેવો;
 વિવિધ આશ તૃપ્તિને કાજે,
 વિવિધ ક્રિયાનો આશ્રય લેવો;
 તમ પ્રધાન પ્રકૃતિ જ્યાં દીસતી,
 પ્રમાદ, નિદ્રા આળસ વસતિ;
 મંદ ક્રિયા ને જડતા જામી,
 નિર ઉત્સાહી શક્તિ બનવતી;
 એમ વિવિધ ક્રિયા ને વિવિધ શક્તિ,
 પણ મુખ્ય ગણી લે ત્રિવિધ શક્તિ;
 વળી ઇશ્વરી એ સંકેત ને ઉક્તિ,
 કે સત્વે એક નિયોજક શક્તિ.
 આ સુયોગ બને જ ઇશથી,
 તેની અહં સ્ફુરણ ઉપાધિ;

પણ ત્રિગુણાતીત ખરા યોગી તો,
અખંડ સાથે સાધે સમાધિ;

એમ સત્વ ક્રિયાની સાત્વિક
શક્તિ, ઈશ્વરનું સાન્નિધ્ય કરાવી, નિરંતરના
અભ્યાસીને અખંડ સાથે કરાવે મિલાવો.

પ્રકરણ છઠું

વિવિધતા નિરૂપણ-ચાલુ

ત્રિવિધ શક્તિ ધડનારો ઈશ્વર,
તે વિણુ સર્વ ગણી હો નશ્વર;
તે ભગવાન ને તે પરમેશ્વર,
બુદ્ધિ દાતા ને જ્ઞાનેશ્વર.

અન્ય દેવ તે આત્મિક ભાવો,

વિવિધ કામ્ય સિદ્ધિથી તે ભેટાવો;

દેવ સિદ્ધિ કલ્પિત દેવ બનાવે,
વિવિધ રીતથી વળી ભજવે.

એક બીજના અનુકરણથી,
અંધાધુંધી પ્રવાહ ચલાવે;

વિવિધ ભક્ત કલ્પના સ્વ સંસ્કારી,

ભક્તો તેની આ સહુ દુકાનદારી;

અને ગુંચવણી તેની આ સારી,

તેના સમજ સંશય દે વિદારી.

એમ વિવિધ ભક્તની વિવિધ કલ્પના,
ઉત્પન્ન કરતી વિવિધ ભાવો;
કામ્ય ભોગની તૃપ્તિ કરાવે,
પણ નવ તેનો ઇશથી મિલાવો.

અનન્ય ને સાત્વિક ભાવેથી,
ઈશ્વર આરાધન કરશે તો, વિવિધતા સહુ
દૂર થઈને, એક ઇશે થઈ જશે મિલાવો.

જે જે સાત્વિક તે તે સાહે,
વિભૂતિ તે મમ વિભૂતિ ને છે પ્યાહે;
અનેક જ્યાં ભેગા મળતા ત્યાં,
ઈશ્વરી તેજ ઝળકતું ન્યાહે.

એમ સચરાચર ત્રિલોક
મહિં જ્યાં, સત્વ તેજ સ્વાભાવિક ઝળકે,
તે વિભુ વિભૂતિ સમજી લઈને તેનાથીજ
તું રાખ મિલાવો.

અણુ અણુમાં ઇશ વ્યાપક હોઈ,
 અણુ અણુ તેની વિભૂતિ પ્રોઈ;
 પણ સત્વ ગુણ સંચાર મહિં,
 તેની ઝાળખની સર્વે સોઈ,
 સત્ય અને અહિંસક વૃત્તિ,
 વળી સમાન સધળે ચિત્તની સ્થિતિ;
 સમાન ભાવ ને સમાન પ્રીતિ,
 ખરી સમજ એ ઇશ વિભૂતિ.
 સાત્વિક કર્મે જે અનુરક્તિ,
 આશ તજી છોડે આસક્તિ;
 અનન્ય ભાવથી કરે જે ભક્તિ,
 સમજ બધી આ ઇશ વિભૂતિ.

આ બધી સત્ય ઇશ વિભૂતિ,
 ખરી ખંત ને તત્પરતાથી નિજ વ્યવહારે
 ને આચારે, પુરૂષાર્થી બનીને પ્રકટાવો.

આણુ આણુ ઇશ વ્યાપકની શ્રદ્ધા,
 એજ અવિચળ સાત્ત્વિક શ્રદ્ધા;
 નિષ્કામી સ્વાભાવિક ક્રિયા,
 એજ સત્ય ને સાત્ત્વિક ક્રિયા.
 અનન્ય ભાવે ઇશ અનુરક્તિ,
 તેજ સત્ય ને સાત્ત્વિક ભક્તિ;
 ઈશ્વરી આ વિવિધ વિભૂતિ,
 જેની સત્યે પ્રકાશે જ્યોતિ.

આ સર્વે ઇશ વિવિધ વિભૂતિ,
 સમજીને આચરવા કાળે;
 આચરનારી સગુણ ભૂતિ,
 અવતારી ઈશ્વર વિભૂતિ.

વિવિધ પંથ

પંથ સમજ સાધન કે રસ્તો,
 મમ દૃષ્ટિએ એકજ હીસતો;

સીધો જ ઈશને મેળવતો,
સત્વ ગુણે નકી તે તો વસતો.
ત્રિગુણાત્મક આ સૃષ્ટિ માંહિ,
આણુ આણુ ત્રિગુણી શક્તિ ભરાઈ;
ગુણ વ્યાવૃત્ત સહુ સાધન બાઈ,
આત્મ દેહ પણ બય સમાઈ.

તે ત્રિગુણી શક્તિ શિથિલ કરી,
ક્રમ લક્ષિત સત્વ થકી ભેટાએ, તે ક્રમને
તે ક્રિયા સમજી તેજ સાધને લાગી બચે.

સાધન ૧

તમો ગુણી સત્તાને દબાવા,
તામસ ભાવોને પરહરવા;
સત્વ અને રાજસ ક્રિયારૂપ,
સાધન સંયમથી કળવવા.

(વળી) રજતમ શક્તિ શિથિલ કરવા,
 યમ નિયમ સાધન ગોઠવવા;
 યથા વિધિ ક્રમ સમજી લઇને,
 નિશ્ચલ શ્રદ્ધાથી આચરવા.

તો રજ તમ શક્તિમંદ થતા,
 સ્વાભાવિક સત્વ પ્રકાશ ખીલી, અખંડ
 યોગ ઉપલબ્ધ થતો, પણ આજીવન્ત એ
 ક્રમને નીભાવો.

સાધન ૨

મનના રોગો નિર્મૂળ કરવા,
 સત્ સંગતની પુરી પરવા;
 સત્ય તત્વ સંશોધન કાળે,
 ગુરુ શાસ્ત્રોના આશ્રય લેવા.
 અગ્નિ વાયુ આકાશ વારિ ને,
 પૃથ્વીના સત્વો સમજી લે;

પંચભૂતનું જગત બન્યું આ,
 તેના સાત્વિકને ભેટી લે.
 સમજ શોધી ઉગ્ર તપેથી,
 આત્મિક^૧ તત્વની શુદ્ધિ કરી લે;
 મન વિક્ષેપો પ્રબળ યત્ને પણ,
 સત્વ સંગી બની નિર્ભૂળ કરી લે.
 એ રીતે તનમનની અશુદ્ધિ,
 પ્રબળ પ્રયત્ને નીવારી લે;
 એમ સત્ય શોધી સાત્વિક બની,
 મનની ગતિ સાત્વિક કરી લે.
 અંતર્ શુદ્ધિ પ્રાપ્તિ કાળે,
 સત્ કર્મો નિરંતર કરવા;
 સત્ય અહિંસા ઉપાસનાથી,
 સ્થિર કરી સાત્વિક બનવવા.

આ સર્વે સગુણી^૧ ઉપાસના,
 ક્ષય કરવાને મનોવાસના;
 સત્વ યોગની એક કામના,
 તેજ સત્ય સાત્વિક ભાવના.

સાધન ૩

વળી શાસ્ત્રે બતાવ્યાં ચારજે સાધન,
 સમજીને કર તેનું સેવન;
 વિવેક સત્ અસત્ જ્ઞાન કરાવે,
 અસત્ ત્યાગ વૈરાગ્ય શીખાવે;
 ષટ્ સંપત્તિ સ્થિરતા લાવે,
 મુમુક્ષુતા જિજ્ઞાસુ બનાવે.
 આ સધળાં છે સાચાં સાધન,
 ઉણપ નિવારણ કાજે સેવન;

૧ સત્વગુણ પ્રાપ્તિ માટેની સગુણ દેહથી કરવાની.

પ્રકરણ ૭ મું

સ્વયંપ્રકાશ સત્તાની અસંબંધતા
તથા અક્રિયતા નિરૂપણ.

શિષ્ય:—સત્ સ્વરૂપ હે સાત્વિક વિભૂતિ,
સત્ય ગ્રાહી, સાત્વિક કરી મતિ;
માયા ઈશ્વર, અખંડ સત્તા,
સમજી શક્યો એ આપ અનુરક્તિ.

(વળી) અખંડ ને પરિપુરણ સત્તા,
અસ્તિ ભાતિ પ્રિય જોની રૂપતા;
અસંબંધ ને અક્રિય હોઈ,
સંબંધની ત્યાં અસંભવતા.

(તો) “અસંબંધ ને અક્રિય સત્તા,
પ્રશ્ન:—અહંભાવી વળી ઈશ્વરી સત્તા;
વિકૃતિ રૂપ માયિક પ્રબળતા,
કેવી રીતે સંબંધી બનતા.

આ અતિ ગૂઢ અટપટી
પ્રશ્નાવળી, આપ અનુગ્રહથી ઉદ્ભવી છે,
તો રહસ્ય તેનું ઉકલવાનો, વધુ અનુગ્રહ
આપ ખતાવો.”

ગુરુજી:—ધન્ય તુંને અને તુજ પ્રશ્નોને,
વળી ધન્ય ગાણું છું હું એ મુજને;
કે જે ઉકેલની અદ્ભુત શક્તિ,
અખંડ યોગ કરાવતી સહુને;
અખંડ જે પરિપુરણ સત્તા,
સર્વ દેશી તેની પુરણતા;
(વળી) સર્વ કાળ ત્યાં સંપુરણતા,
સ્વયંપ્રકાશ એ અખંડ સત્તા.
અસંબંધને વળી અક્રિયતા,
સ્વયં પ્રકાશ એ અખંડ સત્તા;

અસ્તિ ભાતિ પ્રિય માત્ર રૂપતા,
 સ્વયં પ્રકાશ એ અખંડ સત્તા;
 અસખંધ ને વળી અક્રિયતા,
 તેથી નવ બાધતિ ક્ષા સત્તા;
 સ્વયં પ્રકાશ એ અખંડ સત્તા,
 બાધતિ નવ જે એક સત્તા;
 અસ્તિ માત્ર છે જેની રૂપતા,
 ભાન કરાવતી ઈશ્વરી સત્તા;
 સ્વયં પ્રકાશ જે અખંડ સત્તા,
 અસ્તિ માત્ર જેની છે રૂપતા;
 બાધતિ નવ જે કાઈ સત્તા,
 ભાતિ તે માયિક પ્રબળતા;
 સ્વયં પ્રકાશ એ અખંડ સત્તા,
 અસ્તિ ભાતિ જેની છે રૂપતા;

આધતિ નવ જે કાઈ સત્તા,
ભાન કરાવતી જ્ઞાન રૂપતા.
સ્વયંપ્રકાશ એ અખંડ સત્તા,
અસ્તિ ભાતિ જેની છે રૂપતા;
આધતિ નવ જે કાઈ સત્તા,
ભાન કરાવતી તિભિર રૂપતા.

એમ સ્વયંપ્રકાશ જે અખંડ સત્તા,
આધતિ નવ જે કાઈ સત્તા;
પ્રકાશ કરતી સર્વ સ્પુરતા,
કારણુ કે તેમાં પુરણુતા.

તવ અસ્તિ ત્યાં તુંને પ્રકાશે,
હું ત્યાં રહું તો મને પ્રકાશે;
એમ અસ્તિમાં અક્રિયતા રહેશે,
અસખંધ પુરો સચવાશે.

સૂક્ષ્મ વિચારે સહુ સમજશે,
 આકાશે દૃષ્ટાંત સમાશે;
 સમજ્યા પછી કદી નવ ભુંસાશે,
 એમ સ્વયં પ્રકાશે સર્વ પ્રકાસે.

શિષ્ય:—ધન્ય ધન્ય હે પ્રકાશ શક્તિ,
 ભાન કરાવી અખંડ જ્યોતિ;
 ધન્ય ધન્ય હું ધન્ય ધન્ય પ્રભુ,
 વદી ધન્ય મમ વાણી વિરમતિ:

[સંપૂર્ણ]

શ્રીમત્ ૧૦૮ પરમહંસ પરિવ્રાજકાચાર્ય
ભગવત પૂજ્યપાદ શ્રીસ્વામી નિરંજન
દેવ સરસ્વતીને સંબોધીને;

ગ્રંથકારૌક્તિ—

સત્ય અનંત ને જ્ઞાનની મૂર્તિ,
પ્રગટી સ્થાપી, શાશ્વત શાંતિ;
સગુણ દેહી પણ સાત્વિક વિભૂતિ,
ભરમીભૂત કરી મમ બ્રાંતિ.

મૂર્તિમંત આ જ્ઞાનજ્યોતિને
નિરંજન નામેથી વધાવો;
જેનાં સ્થૂળ ચરણે આ સ્થૂળે ઝુકી
માનવ જન્મનો લીધો આ લાવો.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

“અન્યાયી” ટ્રિબ્યૂન પ્રેસ, કોલ-કુવર્સ.

